

ADAM ŻUREK, *Wrocławska kaplica Św. Marcina w średniowieczu*, Wrocław 1996, ss. 126, 12 planów, 10 ilustracji.

Dzieje wrocławskiej kaplicy Św. Marcina na Ostrowie Tumskim nie przestają interesować badaczy zajmujących się średniowieczną historią Kościoła polskiego i śląskiego, poszukujących odpowiedzi na pytania dotyczące czasu powstania najstarszego obiektu sakralnego pod tym wezwaniem, jego położenia, najstarszej funkcji, jaką spełniał, osoby fundatora¹. Rozbieżności występujące w dotychczasowych opracowaniach kaplicy Św. Marcina (wystarczy wspomnieć, że do tej pory różnie określano czas jej powstania, od początku X w. do połowy XII w.) skłoniły autora do podjęcia tego zagadnienia². Dostrzegł on nowe możliwości badawcze poprzez poszerzenie bazy źródłowej (źródła rękopiśmienne z archiwów wrocławskich), lepsze wykorzystanie źródeł znanych wcześniej badaczom tego zagadnienia, jak również publikowane i nie publikowane sprawozdania z badań archeologiczno-architektonicznych prowadzonych od ponad czterdziestu lat na otaczającym kaplicę terenie. Autor wykorzystał również obszerną literaturę przedmiotu.

Książka składa się ze wstępu, trzech rozdziałów obejmujących okres od schyłku X do początku XVI w., dwóch aneksów prezentujących wyniki prac archeologiczno-architektonicznych i usytuowanie kaplicy na tle czternasto- i piętnastowiecznych stosunków własnościowych na terenie dawnego zamku wrocławskiego na Ostrowie Tumskim, wykazu źródeł, literatury i streszczenia w języku niemieckim. Publikację uzupełnia 12 planów i 10 ilustracji.

Swoje badania nad początkami kaplicy Św. Marcina autor rozpoczął od analizy materiału dyplomatycznego (trzy dokumenty z lat 1149, 1155 i 1193). Posiłkując się wynikami badań archeologiczno-architektonicznych, A. Żurek datuje powstanie kaplicy na schyłek X w. lub przełom X/XI w., jako kaplicy pałacowej, usytuowanej w południowej części grodu, pod obecną kaplicą pod tym wezwaniem. Uważa, że była ona elementem podobnego zespołu, jak ośrodki w Krakowie i Sandomierzu, będące siedzibami książęcymi – *sedes regni principales*³. Przez krótki okres funkcjonowała przy niej wspólnota mnisza lub mniszo-kanonicka, być może powiązana z capellą książęcą. Za prawdopodobną uważa likwidację tej wspólnoty, w związku z powiększeniem majątku biskupstwa, krótko po 1000 r. lub po 1050 r. W końcu XII w. kaplica przeszła z rąk benedyktynów do rąk premonstratensów. W zakończeniu pierwszego rozdziału słusznie zwraca autor uwagę, że terminy „kaplica pałacowa” i „kaplica grodowa” powinny być stosowane w opozycji, nie zaś zamiennie (jak czyni to dotychczas większość badaczy), widząc różnicę w odmiennej ewolucji kościołów grodowych i targowych przekształconych w kościoły parafialne (s. 39–40).

Rozdział drugi poświęcono dziejom kaplicy Św. Marcina w XIII w. Wcześniejsza literatura przypisywała jej w tym czasie funkcję kaplicy grodowej (pałacowej), kaplicy lub opactwa premonstratensów, pierwszej siedziby wrocławskich dominikanów bądź franciszkanów,

¹ Ze starszej literatury np.: K. Maleczyński, *Dzieje Wrocławia*, cz. 1, Wrocław 1948, s. 22, 27; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca wieku XIV*, Warszawa 1953, s. 195; tenże, *Początki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, [w:] *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, Poznań 1962, t. 1, s. 359; W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 195. Z nowszych prac m.in.: J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 26; U. Borkowska, *Odbudowa i tworzenie podstaw*, [w:] *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966–1945*, Lublin 1980, s. 39; M. Młynarska-Kaletynowa, *Najdawniejszy Wrocław*, Wrocław 1992, s. 60.

² Pierwsze monograficzne opracowanie kaplicy Św. Marcina pochodzi z połowy ubiegłego wieku: H. Luchs, *Über einige mittelalterliche Kunstdenkmäler von Breslau*, Breslau 1855, s. 9–24.

³ Anonima, *tzw. Galla Kronika, czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, MPH n. s., t. 2, Kraków 1952, s. 209; K. Żurawska, *Studium nad architekturą wczesnopiastowską*, Kraków 1983, s. 107–166; Z. Pianowski, „*Sedes regni principales*”. *Wawel i inne rezydencje piastowskie do połowy XIII wieku na tle europejskim*, Kraków 1994, passim.

a także próbowała łączyć obecnie istniejący kościół z fundacją cysterską. Analiza źródeł dokumentowych oraz późnej tradycji o pobycie franciszkanów i dominikanów⁴ przy kaplicy Św. Marcina w XIII w., poparta wynikami badań archeologiczno-architektonicznych, prowadzi autora do sformułowania poglądu, iż w tym czasie znajdowała się ona nadal w rękach premonstratensów. Według A. Żurka po 1268 r. rozpoczęto wznoszenie z funduszy książęcych nowej kaplicy położonej na miejscu wcześniej istniejącej pod tym wezwaniem. Jej budowa miałyby się zakończyć około 1321 r.

W rozdziale trzecim uwaga autora koncentruje się wokół ustalenia listy kolejnych kapelanów kaplicy w XIV w., wywodzących się z kręgu wrocławskiej kapituły katedralnej, co zdaniem A. Żurka doprowadziło w 1368 r. do zmiany przynależnych praw patronatu i przejścia kaplicy Św. Marcina z rąk premonstratensów do biskupstwa wrocławskiego. Następnie autor ustala uposażenie kaplicy. Źródła pisane dotyczące kaplicy urywają się po 1404 r. Ponownie pojawia się kaplica w źródłach na początku XVI w.; zawierają one informacje o jej poważnym zaniedbaniu. Również w tym rozdziale autor przeprowadza analizę architektoniczną kaplicy Św. Marcina, ustalając czas gruntownego jej przekształcenia na XIV i XV w.

W zakończeniu A. Żurek zbiera najważniejsze ustalenia, kładąc nacisk na potrzebę pełnej publikacji wyników dotychczasowych badań archeologiczno-architektonicznych prowadzonych na terenie dawnego zamku książęcego na Ostrowie Tumskim. Postuluje też zebranie w formie regestów średniowiecznych i nowożytnych przekazów archiwalnych dotyczących dziejów Ostrowa Tumskiego, a także kompleksowe opracowanie innych kościołów tej części Wrocławia: Św. Idziego, Św. Piotra i Św. Aleksego.

Należy podkreślić rzetelność i skrupulatność autora, który wykorzystał szeroki zestaw źródeł archiwalnych i drukowanych, a także podsumował dotychczasową dyskusję nad dziejami wrocławskiej kaplicy Św. Marcina w średniowieczu. W sumie otrzymaliśmy interesującą i godną polecenia publikację. Jeśli można jej coś zarzucić, to przede wszystkim nadmierną hipotetyczność ustaleń, nie zawsze usprawiedliwioną analizą materiału źródłowego. Poza tym przydatny byłby indeks topograficzny.

P. Kardyś

⁴ *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, wyd. J. Dąbrowski i in., t. 4 (ks. 7), Warszawa 1975, s. 18; zob. J. Swastek, *Błogostawiony Czestaw i jego rola na Śląsku w XIII wieku*, [w:] *Bitwa legnicka, historia i tradycja*, red. W. Korta, Wrocław–Warszawa 1994, s. 370 n.